ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш. УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ» ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

2024. 11 (2)
сәуір-маусым

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)
Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркелген. Тіркеу нөмірі № 14602-ИА. Жылына 4 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих (дүниежүзі және Қазақстан тарихы), деректану және тарихнама, археология, этнология, антропология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК
Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59
E-mail: edu.history@bk.ru
Журнал сайты: https://edu.e-history.kz

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты 2024
© Авторлар ұжымы, 2024

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аяған Бүркітбай Ғелманұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҒЖБМ ҒК Мемлекет тарихы институтыдиректорының орынбасары. (Қазақстан)

Әлімбай Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнологияинститутының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтыныңдиректоры. (Қазақстан)

Вернер Кунтhиа (Werner, Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті. (АҚШ).

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) — PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (MississippiValley State University). (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фарабиатындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезоватындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна — саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай жәнеОрталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры. (Қазақстан)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — тарих ғылымдарының докторы, профессор. Канзас университеті. (АҚШ)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы — филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, Оксфорд университетінің профессоры. (Ұлыбритания)

Муминов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениетғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Самашев Зайнолла Самашұлы — археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР ҒЖБМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәтташұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы — PhD, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Астанақаласындағы филиалының директоры. (Қазақстан)

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих жәнеэтнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Копеева Сания Жуматайқызы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері.(Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)
Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова» Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство о регистрации:
№ 14602-ИА от 29.10.2014 г. Публикуется 4 раза в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки: история (всемирная история и история Казахстана), источниковедение и историография, археология, этнология, антропология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.
Адрес редакции и издательства:
050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28
РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК
Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59
E-mail: edu.history@bk.ru
Сайт журнала: https://edu.e-history.kz

© Институт истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова, 2024
© Коллектив авторов, 2024

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории иэтнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МНВО РК. (Казахстан)

Аяган Буркитбай Гелманович — доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МНВО РК. (Казахстан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) — PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University). (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет. (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Карибаев Берекет Бахытжанович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби. (Казахстан)

Кожамжарова Дария Пернешовна — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно- Казахстанского университета им. М. Ауэзова. (Казахстан)

Кожирова Светлана Басиевна — доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая. (Казахстан)

Кумеков Болат Ешмухамбетович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Матыжанов Кенжехан Слямжанович — доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова. (Казахстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür AraştırmaMerkezi. (Турция)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогическийуниверситет. (Литва)

Самашев Зайнолла Самашевич — археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А. Маргулана КН МНВО РК. (Казахстан)

Сыдыков Ерлан Батташевич — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийскогонационального университета им. Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Таймагамбетов Жакен Кожахметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Козыбаева Махаббат Маликовна — PhD, директор филиала в г. Астана Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института историии этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Копеева Сания Жуматаевна — сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)
Founder and publisher: RSE on REM “Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology" of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. 14602-ИА dated October 29, 2014. The journal is published 4 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history (world history and history of Kazakhstan), source studies and historiography, archeology, ethnology, anthropology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.
Editorial and publisher address:
28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan
RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan
Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59
E-mail: edu.history@bk.ru
Journal website: https://edu.e-history.kz

© Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology, 2024
© Group of authors, 2024

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History andEthnology. (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK.(Kazakhstan)

Ayagan Burkitbai Gelmanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State SCMSHE RK. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

Golden Kathie Stromile — PhD, Mississippi Valley State University. (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University. (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic ofKazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University. (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassievna — Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chineseand Asian Studies. (Kazakhstan)

Diener Alexander — Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Abai Kazakh National Pedagogical University. (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University. (Kazakhstan)

Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich — Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art. (Kazakhstan)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for IslamicHistory, Art and Culture. IRCICA (İslвm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich — archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of GermanArchaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of theRepublic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University. (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy ofSciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikahnov Institute of Historyand Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kozybayeva Makhabbat Malikovna — PhD, Director of Astana branch of the Ch.Ch. Valikahnov Institute of History and Ethnology.(Kazakhstan)

Kapaeva Aizhan Tokanovna— Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of Historyand Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulybayuly — researcher at Ch.Ch. Valikahnov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology.(Kazakhstan)

ТАРИХ / ИСТОРИЯ / HISTORY

Published in the Republic of Kazakhstan
Electronic scientific journal “edu.e-history.kz”
Has been issued as a journal since 2014
ISSN 2710-3994.
Vol. 11. Is. 2, pp. 387–397, 2024
Journal homepage: https://edu.e-history.kz

ҒТАХР / МРНТИ / IRSTI 03.20
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2024_38_2_387-397

THE PROBLEM OF HOLINESS IN SUFISM IN THE WORKS OF WESTERN AND RUSSIAN RESEARCHERS

Marzhan A. Kasimbekova[1*]

[1]Al-Farabi Kazakh National University
(71, Al-Farabi Ave., 050040 Almaty, Kazakhstan)
PhD Student
https://orcid.org/0000-0002-5380-0656. E-mail: kasimbekovamarzan@gmail.com
*Corresponding author

© Ch.Ch. Valikhanov IHE, 2024
© Kasimbekova M.A., 2024

Abstract. *Introduction.* The article examines the search for one of the most difficult problems in the works of Western and Russian researchers of the history of Islam – related to the problem of the priesthood in Sufism. *Goals and objectives.* The problem of the cult of saints still remains one of the most controversial issues in science. Especially monuments in holy places, the recording of oral traditions associated with such places, their detailed study is one of the urgent issues that require careful study. The emergence of saints and shrines that occupy a firm place in our religious life, explaining their functions, the creation of simple schemes and simple solutions characteristic of Soviet science, cannot be solved today. In the article, the problem of the priesthood in Sufism in the works of Western and Russian researchers tries to fill this gap and examines the problem from the point of view of new perspectives, based on special research and data analysis. *Results*. One of the main problems of the history of Islam is the concept of "holiness". The article comprehensively analyzes the discourse of Islam in modern foreign research (1991–2021) using interdisciplinary methods. The study examines the problem of Sufism in Islam based on the works of Western and Russian researchers. *Conclusions.* The information given in the article can be used in the lessons of historiography, history and religious studies. After all, the conclusions of the author of the article will be used in the further study of the traditional worldview, history and ethnography of the Kazakhs. Foreign historians have made a great contribution to the study of the history and culture of the peoples of Central Asia and Kazakhstan. Thus, a special study of foreign historiography, its organizational foundations, databases, research methodology is of great interest for both science and practice.

Keywords: History of Islam, Central Asia, Western researchers, Russian researchers, traditional worldview, historiography, Sufism, holiness

For citation: Kasimbekova M.A. The problem of holiness in sufism in the works of western and Russian researchers // Electronic scientific journal "edu.e-history.kz". 2024. Vol. 11. No. 2. Pp. 387–397. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2710-3994_2024_11_2_387-397

БАТЫС ЖӘНЕ РЕСЕЙ ЗЕРТТЕУШІЛЕРІ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ СОПЫЛЫҚТАҒЫ ӘУЛИЕЛІК МӘСЕЛЕСІ

Маржан Әмірқызы Қасымбекова[1*]

[1]Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
(71-үй, әл-Фараби даңғ., 050040 Алматы, Қазақстан)
2 курс докторанты
https://orcid.org/0000-0002-5380-0656. E-mail: kasimbekovamarzan@gmail.com
*Корреспондент автор

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2024
© Қасымбекова М.Ә., 2024

Аңдатпа. *Кіріспе.* Мақалада ислам тарихындағы Батыс және Ресей зерттеушілері еңбектеріндегі күрделі мәселелердің бірі – сопылықтағы әулиелік мәселесіне қатысты зерттеулер қарастырылған. *Зерттеудің мақсаттары мен міндеттері.* Әулиелік культі мәселесі әлі күнге дейін ғылымдағы ақтаңдақтардың бірі болып табылады. Әсіресе, әулиелі орындардағы ескерткіштер, осындай жерлермен байланысты ауызша аңыз-дәстүрлерді жазбаға түсіру, оларды тәкпіштеп зерттеу тыңғылықты түрде қолға алынып зерттеуді қажет ететін өзекті мәселелердің бірі.. Бүгінгі таңда біздің діни өмірімізге берік сіңген әулиелер және әулиелі орындардың пайда болуы олардың функцияларын түсіндіруде, кеңестік ғылымға тән типтік схемалар мен қарапайым шешімдерді әзірлеуде бүгінгі таңда өз шешімін таппай отыр. Мақалада Батыс және Рресейлік зерттеушілердің еңбектеріндегі тарихнама бұл олқылықтың орнын толтыруға тырысады және мәселені арнайы зерттеулер мен деректерді талдауға негізделген жаңа тәсілдер тұрғысынан қарастырады. *Нәтижелер.* Ислам тарихының негізгі тенденцияларының бірі «әулиелік культі» түсінігі болып табылады. Мақалада қазіргі заманғы шетелдік зерттеулердегі (1991–2021) ислам дискурсын кешенді түрде, пәнаралық әдістерді пайдалана отырып талдайды. Зерттеуде исламдағы сопылық әулиелік мәселесі Батыс және Ресей зерттеушілерінің еңбектері талданды. *Қорытынды.* Мақалада келтірілген мәліметтерді тарихнама, тарих және исламтану сабақтарында пайдалануға болады. Себебі, мақала авторының тұжырымдары қазақтардың дәстүрлі дүниетанымын, тарихын және этнографиясын одан әрі зерттеуде қолданыс табады. Орта Азия мен Қазақстан халықтарының тарихы мен мәдениетін зерттеуге шетел тарихшылары үлкен үлес қосты. Шетелдік тарихнаманың арнайы зерттелуі, оның ұйымдастырушылық негіздері, деректік базасы, зерттеу әдістемесі ғылым үшін де, тәжірибе үшін де үлкен қызығушылық тудырады.

Түйін сөздер: Ислам тарихы, Орталық Азия, Батыс зерттеушілері, Ресей зерттеушілері, дәстүрлі дүниетаным, тарихнама, сопылық, әулиелік

Дәйексөз үшін: Қасымбекова М.Ә. Батыс және Ресей зерттеушілері еңбектеріндегі сопылықтағы әулиелік мәселесі // «Edu.e-history.kz» электрондық ғылыми журналы. 2024. Т. 11. № 2. 387–397 бб. (Қазақш.). DOI: 10.51943/2710-3994_2024_11_2_387-397

ПРОБЛЕМА СВЯТОСТИ В СУФИЗМЕ В ТРУДАХ ЗАПАДНЫХ И РОССИЙСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

Маржан Амировна Касимбекова[1*]

[1]Казахский национальный университет имени аль-Фараби
(д. 71, пр. Аль-Фараби, 050040, г. Алматы, Казахстан)
докторант 2 курса
https://orcid.org/0000-0002-5380-0656. E-mail: kasimbekovamarzan@gmail.com
*Корреспондирующий автор

© ИИЭ имени Ч.Ч. Валиханова, 2024
© Касимбекова М.А., 2024

Аннотация. *Введение.* В статье рассматривается поиски одной из самых сложных проблем в трудах западных и российских исследователей истории ислама – связанные с проблемой святых (аулия) в суфизме. *Цели и задачи исследования* Проблема культа святых до сих пор остается одним из самых спорных вопросов в науке. Особенно это касатеся памятников в святых местах, запись устных преданий, связанных с такими местами, их детальное изучение являются одним из актуальных вопросов, требующих тщательного изучения. Возникновение святых и святынь, занимающих прочное место в нашей религиозной жизни, объясняющее их функции, создание простых схем и простых решений, характерных для советской науки, сегодня не поддается решению. В данной статье, посвященной проблеме священства в суфизме в трудах западных и российских исследователей, автор пытается восполнить этот пробел и рассматривает проблему с точки зрения новых перспектив, на основе специальных исследований и анализа данных. *Результаты*. Одной из главных проблем истории ислама является понятие «святость». В статье комплексно, с использованием междисциплинарных методов, анализируется дискурс ислама в современных зарубежных исследованиях (1991–2021 гг.). В исследовании рассматривается проблема суфизма в исламе на основе работ западных и российских исследователей. *Выводы.* Информация, приведенная в статье, может быть использована на уроках историографии, истории и религиоведения. Ведь выводы автора статьи будут использованы при дальнейшем изучении традиционного мировоззрения, истории и этнографии казахов. Зарубежные историки внесли большой вклад в изучение истории и культуры народов Средней Азии и Казахстана. Таким образом, специальное изучение зарубежной историографии, ее организационных основ, базы данных, методологии исследований представляет большой интерес как для науки, так и для практики.
Ключевые слова: История ислама, Центральная Азия, Западные исследователи, Российские исследователи, традиционное мировоззрение, историография, суфизм, святость
Для цитирования: Касимбекова М.А. Проблема святости в суфизме в трудах западных и Российских исследователей // Электронный научный журнал «edu.e-history.kz». 2024. Т. 11. № 2. С. 387–397. (На Каз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2024_11_2_387-397

Кіріспе

Ерте орта ғасырларда пайда болғаннан бастап Орталық Азия аумағындағы исламның тарихи жолын, оның әр түрлі саяси жүйелер жағдайында одан әрі таралуын, көтерілу мен әлсіреуі, сайып келгенде, осы күндері оның түпкілікті нығаюын зерттеу маңызды болып отыр. Ислам соның ішінде сопылықтағы әулиелік культі осы аймақ халықтарының тарихында рөл атқарғандығы және оның перспективасы жағынан зерттеуді қажет ететін маңызды мәселелер.

Сондықтан Орталық Азия аумағында исламдағы сопылықтағы әулиелік культі Батыс және Ресей зерттеушілері еңбектерінде тың тақырыптардың бірі болып табылады.

Бұл тақырыпты толық игеру XX ғасырдың 30-шы жылдарынан бастау алады. Осы кезеңде венгр ғалымы И. Гольдциердің «Исламдағы әулиелік культі» (Гольдциер, 1938: 65) еңбегінің орыс тіліне аудармасын жариялау кеңес ғылымында да аталмыш мәселе бойынша зерттеулердің қарқынды түрде дамуына ықпал ете бастады. Атап айтқанда, белгілі кеңестік зерттеушілер В.Н. Басилов, н. Д. Баялиева, С. М. Демидов, г. П. Снесарев, О. А. Сухарева, И.Г. Петрушевский исламдағы әулиелікке табыну туралы өзінің тарихи-этнографиялық еңбектерін жариялады. Сопылық тарихының мәселелері, оның идеологиялық бастаулары негізінен әлемдік шығыстануда толыққанды зерттелген (Басилов, 1970; Баялиева, 1972; Демидов, 1976; Снесарев, 1969; Сухарева, 1950) Зерттеушілердің бұл тәсіліне сол кездегі идеология ықпал етті. Кеңес Одағында ислам тарихын зерттеуге тыйым салынғандықтан (Ислам.., 1991: 232) көптеген ғалымдар әулиеге табынуды исламға дейінгі нанымдардың қалдығы деп жариялау арқылы мәселені зерттеуге мүмкіндік алады.

Бұл мәселенің зерттелуіне батыстың белгілі шығыстанушы-ғалымдары Э. Массэ, И. Гольдциер, Л. Массиньон, Дж.С. Тримингэм, Э. Роузентал, А. Арберри, А. Корбен,

А. Шиммель және т.б., кеңес-ресей ғалымдары К. Казанский, Е.Э. Бертельс, И.П. Петрушевский, В.А. Жуковский, А.Д. Кныш, О.Б. Фролова, И.М. Фильштинский, А.А. Хисматуллин, М.Т. Степанянц және т.б. өз еңбектерін жария етті. (Тримингэм, 1989: 328) Сопылықты зерттеудің негізгі объектісі негізінен оның діни-философиялық, этикалық ілімдері болып табылады. Шетелдік авторлардың арасында Дж.С. Тримингэм әртүрлі тарикаттарды салыстырмалы әдіспен зерттеді және сопылық доктринаның дамуына ықпал еткен Ұйымдық құрылым ретінде сопылық бауырластық тарихына қызығушылық танытты. Сопылықтағы әулиелік мәселесіне деген қызығушылық Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін, дәлірек айтсақ, 1990 жылдары өсе бастады. Исламдағы әулиелікке табынуға қатысты әртүрлі ақпарат пен материалдарды ғылыми айналымға енгізген және бұл мәселені жаңа көзқараспен ашқан бірқатар жаңа авторлар пайда болды. Атап айтқанда О.В. Горшунова, Ә. Муминов, Р.М. Мұстафина, Т.С. Саксанов пен В.О. Бобровниковтардың еңбектері жарияланды (Горшунова, 1992; Муминов, 1996; Мұстафина, 1992; Саксанов, 1991; Бобровников, 2003). Осы мәселе бойынша толыққанды зерттеулердің болуына қарамастан, әулиелікке табыну мәселесі ғылымда зерттеуді қажет ететін негізгі өзекті мәселелердің бірі болып қала береді. Ескерткіштер, әсіресе қасиетті жерлерде, мұндай жерлерге байланысты ауызша аңыздар мен дәстүрлер жазылмағанын, зерттелмегенін көреміз (Тримингэм, 1989: 328) Жалпы, діндегі әулиелік ұғымы туралы әртүрлі пікірлер бар. Әулиелік тек исламға ғана емес, басқа діндерге, соның ішінде христиан дініне де тән екенін атап өткен жөн. Христиандықтың католиктік ағымына тән қасиеттілік тұжырымдамасын бір кездері протестанттық реформаторлар толығымен жоққа шығарды. Протестанттық мағынада әулиелерге табыну католик дініндегі рәсімнің бір түрі болып саналды.

Ислам фундаменталистері (ваххабилер) сонымен бірге исламның алғашқы тазалығын бұзған әулиеге (бидеге) ғибадат етуді, құдайға серік қосқандарды (ширк) пұтқа табынушылық үшін айыптады. Осыған байланысты осы уақытқа дейін әулиелер мұсылмандардың діни өмірінде маңызды орынға ие болғанына қарамастан, қазіргі уақытта дәстүрлі ислам тұрғысынан оны жоққа шығару үстем болып отыр.

Материалдар мен зерттеу әдістері

Мақаланың әдіснамалық және теориялық негізін тарихи процестер мен нақты оқиғаларды зерттеудің жалпы қабылданған ғылыми ұстанымдары – тарихилық (историзм), ғылыми және объективизм құрайды. Зерттеу нәтижелерінің репрезентативтілігі мен сенімділігі жүйелік, құрылымдық-функционалдық, тарихи, логикалық, социологиялық, салыстырмалы талдау сияқты әдістерді қолдану арқылы қамтамасыз етілді.

Талқылау

Бұл мақаланың өзектілігі аталмыш тақырыпқа қатысты отандық тарихнаманы одан әрі дамыту, Батыс және Ресей тарихнамасындағы дәстүрлі қазақ қоғамын зерттеу әдісі мен әдістемесін, жетекші шет елдердегі жүйелеу тәжірибесін, қоғамдық және гуманитарлық ғылымдарды жетілдіру қажеттілігінен туындап отырғандығын көреміз. Осыған байланысты қазіргі кезеңде Қазақстандағы шетел тарихнамасының қалыптасуы мен дамуын зерттеудің рөлі мен маңызы артып келеді деп пайымдаймыз.

Зерттеушілер арасында Исламдағы әулиелік мәселесін түсіндіру, оны христиандықтағы әулиелікпен салыстыру кең таралған. Исламдағы әулиеліктің жеке қасиеттері жақсы зерттелмегенімен, оның христиандықтағы әулиеліктен айтарлықтай айырмашылықтары бар. Негізгі айырмашылығы-исламда әулиелерді діни заңдастыру (канонизациялау) институты жоқ. Мұсылман әулиелері арнайы бірыңғай шешімдермен бекітілмеген, исламда адамның әулиелігін анықтау ұғымы, ресми түрде танылған әулиелер, агиологиялық шығармалардың тізімі, әулиелерге құрмет көрсетудің ресми түрде белгіленген мерекелері, әулиелерді еске алу рәсімдері жоқ. Исламдағы әулиелер тек халықтың мойындауы, діни ілімдердің әртүрлі тасымалдаушыларының, құрметті, беделді адамдардың, билеушілердің мойындауы ғана жеткілікті болғанын айта кетуімізге болады.

Араб тіліндегі «Вали» сөзінің (көпше «аулийа») бірнеше мағынасы бар, атап айтсақ: «қамқоршы», «сенімді адам», «Құдайдың қамқорлығындағы адам», «Құдайдың досы». Бұл сөз Құранда Аллаға қатысты Алла «мұсылмандардың қамқоршысы» деген мағынада қолданылады. Мұсылмандар тек Алланың нағыз қамқоршы және көмекші екенін мойындауға міндетті. Демек, Құдайдың қамқорлығында деп саналатын адам ерекше адам, «Құдайдың досы» немесе «әулие» болып саналады (Горшунова, 1992; Муминов, 1996; Мустафина, 1992; Саксанов, 1991; Абашин, 2003). Қысқаша айтқанда, әулиелер Ислам қоғамындағы тақуа, әсіресе діндар адамдарды сипаттауға болатын сияқты.

Сопылықтың алғашқы дәуірінің ғалымдары әулиелік сопылықтың негізінде жатқанын көрсетті. Осындай ғалымдардың бірі Кушайридің еңбегінде сопылықтағы әулиелік доктринасы көрсетілген (Ислам: историографические очерки, 1991: 232). Кушайри әулиелікті екі тұрғыдан түсіндіреді: біріншіден, тақуалар арасында Құдайдың ерекше қамқорлығындағылар, екіншіден, барлық адамдар құдайға табынуға жауапты. Әулиеліктің бұл ұғымы Құдай мен адам жанының тығыз байланыста деп көрсетеді, бұл байланыс Құдайдың қамқорлығы мен жауапкершілігі ретінде анықталса ал адам тарапынан ғибадат ету мен табыну екенін айтады.

Нәтижелер

Сопылық тарихының мәселесі, оның идеялық бастаулары негізінен әлемдік шығыстануда зерттелген. Бұл мәселеніі зерттеу батыстың белгілі шығыстанушы-ғалымдары Э. Массэ, И. Гольдциер, Л. Массиньон, Дж.С. Тримингэм, Э. Роузентал, А. Арберри, А. Корбен, А. Шиммель және т.б., кеңес-ресей ғалымдары К. Казанский, Е.Э. Бертельс, И.П. Петрушевский, В.А. Жуковский А.Д. Кныш, О.Б. Фролова, И.М. Фильштинский, А.А. Хисматуллин, М.Т. Степанянц және т.б. үлес қосты. Сопылықты зерттеудің негізгі объектісі негізінен оның діни-философиялық, этикалық ілімдері болып табылады. Шетелдік авторлардың арасында Дж.С. Тримингэм әртүрлі тарикаттарды салыстырмалы әдіспен зерттеді және сопылық доктринаның дамуына ықпал еткен ұйымдық құрылым ретінде сопылықтағы бауырластық тарихына қызығушылық танытты (Тримингэм, 1989: 328).

Сопылықтың тарихнамасындағы ең бір күрделі мәселе, оның қалыптасуының алғышарттарын исламнан тыс ортадан іздеуге саятын әр түрлі көзқарастардың әлі де болса үстем болып отыруымен байланысты. Діни-идеологиялық негіздері бойынша сопылыққа ұқсас ағымдар басқа діндерде де кездеседі. Сопылыққа тән аскетизм, тақуалық және альтруизм индуизмде, буддизмде, христиандықта және иудаизмде діндерінде де бар екенін айта кетуімізге болады.

Тарихнамада бұл діндер арасындағы осы ұқсастықты түсіндіруде уақыт жағынан ерте пайда болған діндерден сопылыққа енген элементтер деп анықтауға бейімділік байқалады. Қазіргі Батыс шығыстануында исламның идеялық негіздері-үнділік, ирандық және христиандық (неоплатоникалық) ұғымдары болып табылатын мұсылман философиясының генезисінің үш негізгі тұжырымдамасы бар.

Соның ішінде, сопылықтағы мистикалық танымды үнді халқының діни дәстүрінің ықпалымен түсіндіру басым. Сопылықтың алғашқы зерттеушілерінің бірі, XVIII ғасырдағы ағылшын шығыстанушысы Дж. Малколм бұл туралы өз ойын былай деп көрсетеді: «Басқа аймақтарда емес, дәл осы Үндістанда бәрінен бұрын осы алдамшы және елес тәріздес доктрина қалыптасты. Бұл халықтың дәстүрінде және үнді дінінің сипатында бұл дүниені жоққа шығаратын құпия рухты ерекше қастерлеу орын алады; сондықтан да біз, барлық басқа халықтардың Құдайға мистикалық табынуының бастауы осы Үндістанда деген пікірдің дұрыс екендігін мойындаймыз». Американдық зерттеуші Карл Эрнст өз еңбегінде Дж. Малколмның сопылыққа байланысты осы пікірін келтіре отырып, мұндай пікірдің қалыптасуына Ирандағы сол кездегі билік басындағы дәстүршіл исламистердің ықпалы болғандығын көрсетеді (Карл Эрнст, 2002: 320). Батыс Еуропада шығыстану ғылымының қалыптаса бастаған уақытында, яғни XVIII ғасырда мұсылман елдерінің көпшілігінде дәстүршіл исламистердің сопылыққа қарсы шабуылы үдеп тұрған болатын. Олар сопылықты қалай да болса қаралауға,

оны исламға жат құбылыс ретінде көрсетуге бар күшін салып бақты. Билік басындағы дәстүршіл исламистердің бұл көзқарастары Батыстан келген ең алғашқы зерттеушілерге ықпал етпей қоймады. Өйткені бұл зерттеушілер нағыз ғалымдар емес еді, олар көп жағдайда елшілер, немесе билікпен байланысты басқа да топтар болды. Олар биліктің, өздерінің ықпал ету аймағына айналдырып жатқан мұсылман елінің дәстүрлерін танып-білуге ұмтылысына байланысты тапсырысын орындаушылар болды.

Өкінішке орай, сопылық туралы қалыптасқан осындай біржақты көзқарастар батыс тарихнамасында әлі күнге дейін сақталып отыр. Мысалы, М. Хортен, И. Гольдциер және басқа да бірқатар ғалымдар араб-мұсылман философиясын буддизмнен шығарды. И. Гольдциер сопылықтағы фана тұжырымдамасы буддизмдегі нирвана ілімімен сәйкес келеді және VIII ғасырдағы әйгілі сопы Ибрахим ибн-Адхамның өмірі мен қызметі туралы аңыз Будда өмірі туралы аңызбен толығымен сәйкес келеді деп тұжырым жасайды (Гольдциер, 1938: 65).

А. Крымский мұсылман философиясының пайда болуында екі бастаудың – арабтық және үнді-парсылық бастаулардың болғандығын көрсетеді. «Бірінші бастау, негізінен батыстық, ол бұрын христиан діні үстем болған елдерден, ал екіншісі – шығыстық, оның арнасы бұрын буддизмнің ықпалы басым болған елдерден... Батыс арнасы ортодоксалды партиямен қол ұстасса, шығыстық арна барған сайын батыл түрде ереське қарай бет бұрып, пантеизмнің құшағына енді», - деп көрсетеді зерттеуші (Крымский, 1895: 45).

М.Т. Степанянц және басқа да бірқатар ғалымдар өз еңбектерінде мұсылмандық мәдениетке үнділік және парсылық ықпалды жоққа шығара отырып, мұндай ықпалдың негізінен, эллинистік және христиандық сипатта болғандығын дәлелдеуге тырысады. Суфизмнің христиандық ортада пайда болғанын дәлелдеуге тырысушы ғалымдардың арасында батыс шығыстанушыларының бірі Адам Мец те бар. Ол өзінің «Мұсылмандық ренесанс» атты еңбегінде суфизмнің алғаш Египетте, христиан дінінен өсіп шыққаны турасында айтады. Оның ойынша Египеттегі христиан гностиктері өз ілімін сопылықта жалғастырған (Мец, 1966: 458).

Алайда, Батыс тарихнамасында орын алған мұндай пікірлермен келіспейтін ғалымдар да бар. Атап айтқанда, И.Петрушевский буддизмнің мұсылмандық мистицизмге ықпалын жоққа шығара отырып, сопылықтағы фана мен буддизмдегі нирвана ілімдері тек сырт қарағанда ғана ұқсас деген пікірді қолдайды. «Суфизмнен ерекше, буддизм жаратушы бір Құдай туралы идеяны білмейді. Әлем мен Құдайдың нұры (эманация) туралы, адамның Құдаймен ерікті түрде қайта бірігуі туралы сопылық ілім буддизмге жат. Ал сопылыққа нирвананың негізінде жатқан сансарадан (бірнеше мәрте қайта туылу шеңбері) құтылу идеясы жат», - деп көрсетеді зерттеуші (Петрушевский, 1966: 187). Сондай-ақ ол: «суфизм ислам негізінде, феодалдық қоғам жағдайында, ислам дінінің дамуы нәтижесінде пайда болды. Исламдық емес, мистикалық идеологиялар суфизмге әкелген жоқ», – дей отырып, ары қарай «ортағасырлық ислам қоғамында суфизмнің пайда болып, тарауына ең алдымен, сол қоғамның әлеуметтік негізі ықпал етті, сондықтан да бұл құбылыс 1200 жыл ішінде өз өмір сүру қабілетін жоғалтпай отыр», – деп жалғастырады.

Сонымен бірге батыс зерттеушісі Р.Никольсон да суфизмнің автохтонды құбылыс екендігін, оның исламның негізінде қалыптасқандығын баса көрсетеді. Ол, мұсылман мистицизмі исламда хижраның I ғасыры ішінде пайда болған аскеттік ағымдардың дамуы негізінде пайда болды деп санайды (Гольдциер, 1912). Француз ғалымы Л. Массиньон мұсылман философиясының, соның ішінде суфизмнің шығуының исламдық емес негізі туралы теорияларды қатты сынға алады.

Әрине, халифат құрамына кірген елдердің діни дәстүрлерінің исламға белгілі дәрежедегі ықпалын мүлде жоққа шығаруға да болмайды. Арабтар, өздері жаулап алған аймақтарға ислам дінін таратып қана қоймай, өздерінің қол астындағы және көршілес елдерден қолдан келгенше үйреніп отырғаны белгілі. Олар үнді, парсы, грек т.б. халықтардың мәдениетін жатсынбай, қажетінше бойына сіңіре білгені көпшілікке мәлім. Христиан әлемімен салыстырғанда мұсылман әлемінде схоластика дамымады, философия құдай іліміне (теология) қатаң бағыныштылықта болған жоқ, осының арқасында араб-мұсылман ойы антикалық мәдениеттің

рухани мұрасын еш кедергісіз игерді. Батыс Еуропада тек 1200 ж. ғана Аристотель философиясын қабылдауға мүмкіндік ашылды. Ежелгі грек, үнді ойшылдарының еңбектері, әсіресе халиф әл-Мамун тұсында араб тіліне қарқынды түрде аударылып, араб философтарының қолына түскен болатын.

Батыстың объективті исламтанушы ғалымдары да (Массиньон, Генон, Шюон және басқалар) сопылар насихаттайтын имандылық, адамшылық қасиеттердің жалпы адамзат үшін теңдесіз маңыздылығын, сопылар жасаған теософия, антропософия мен психологиялық талдаудың өлшеусіз құндылығын аса жоғары бағалайды. Сөзіміз дәлелді болу үшін қазіргі Ресей ғалымы Л. Яковлевтің сопылық жөніндегі мына бір пікірін келтіре кетейік: «Сопылар «дүниеде болу, бірақ дүниелік емес» деген формула бойынша өмір сүреді. Олар әлемде басқалар сияқты өмір сүріп, айналасындағы қоғам белгілеген заңдар мен ережелерді (егер олар, әрине, имандылық пен адамгершілік қағидаларына қайшы келмесе) орындап, өздерінің қарапайым жұмыстарын барынша жақсы жасауға тырысады. Алайда олар өздерінің жеке басын қоғамнан толық тәуелсіздік жағдайында сақтайды және әрқашан атаққұмарлықтан, ашкөздіктен, зияткерлік дандайсынушылықтан, соқыр мойынсұнудан және әлемдік иерархияда жоғары тұрған ықыласты қорқыныштан мүлдем еркін» (Яковлев, 2003: 640).

Сонымен көріп отырғанымыздай, суфизмнің идеялық бастаулары жөнінде әдебиетте ортақ пікір жоқ: сопылықтың басқа діндердің ықпалымен пайда болғандығын көрсететін тұжырымдардан бастап, бұл дінге басқа діндердің ықпалын жоққа шығару, оның дербестігін, қайталанбастығы мен өзіндік ерекшелігін көрсетуге дейінгі тұжырымдар орын алады.

Мәселеге қатысты осындай тыңғылықты зерттеу жұмыстарының болуына қарамастан әулиелік культі мәселесі әлі күнге дейін ғылымдағы ақтаңдақтардың бірі болып отыр. Әсіресе, әулиелі орындардағы ескерткіштер, осындай жерлермен байланысты ауызша аңыз-дәстүрлер жазбаға түсірілмеген, зерттелмегенін көруімізге болады. Сондай-ақ мәселені зерттеуге методологиялық және теориялық көзқарастардың ескіруі де кедергісін келтіріп отыр. Діни өмірімізден мықтап орын алып отырған әулиелер мен әулиелі жерлердің пайда болуы, олардың атқаратын қызметін түсіндіруде, кеңестік ғылымға тән тұрпайы схемалар мен қарапайым шешімдер жасау әлі күнге дейін өзекті мәселенің бірі болып отыр.

Орталық Азия исламындағы әулие культі-ғылыми зерттеулердегі ең көп зерттелген тақырып. Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдардың әртүрлі салаларында жұмыс істейтін ғалымдар оны өзекті деп санайды. Дінтанушылар мен этнографтарды діни нанымдардың мазмұнымен анықталатын, мазарларда сақталған діни іс-әрекеттің әртүрлі тәсілдері қызықтырады. Ғимараттар, діни өнер, рәсімдік заттар және басқа да ғұрыптық атрибуттар ғибадат ету құралы ретінде қызығушылық тудырады. Көптеген мазарлармен байланысты мұсылман аскеттерінің табыну рәсімдері – мұсылман салт-дәстүріне іргелес ежелгі наным-сенімдердің реликтілерін әлі де табуға болатын мәдени құбылыстардың бірі, сонымен бірге ол қазіргі заман енгізген жергілікті мәдениеттің өзіндік ерекшелігі мен әлеуметтік өзгерістерді көрсетеді.

Исламдағы әулие культінің құбылысын зерттеу XIX ғасырдың басында басталады. Бұл мәселеге арналған толыққанды монография — «поклонение святым в исламе» авторы Венгр шығыстанушысы Игнатий Голдциер (1850–1921) (Голдциер, 1938: 65) болды. Неміс тілінде жазылған бұл еңбек орыс тіліне 1938 жылы аударылды. Осыдан бастап кеңес тарихнамасында тақырыпқа қызығушылық басталды. Аңыздар мен дәстүрлерде, сондай-ақ қасиетті орындардағы ғибадат тәжірибелерінде белгілі бір формада сақталған мұсылманға дейінгі наным-сенімдердің жәдігерлерін зерттеу этнографтарға Ислам қалыптастырған діни дәстүрлер туралы ақпарат алуға, исламның жергілікті түрлерінің ерекшеліктерін қарастыруға, қандай наным-сенімдердің жәдігерлері ғибадат ету тәжірибесінде сақталғанын білуге мүмкіндік береді. Ислам өзінің дамуының бастапқы кезеңінде бағындырылған халықтың жергілікті культімен қатаң күрес жүргізіп, алладан басқа құдайға табынуға жол бермеді. Бірақ, исламның шекарасы кеңейіп, халифаттың құрамына әртүрлі елдер мен халықтар енген сайын, ортодоксальды исламнан алыс элементтер көбейе түсті, исламтанушы ғалымдар атап көрсеткендей: «ислам сталкиваясь с традициями, устранения которых было избрано им самим

исторической задачей, в процессе своего исторического развитие трансформировал чужие религиозные предания и обычай, перерабатывал и изменял их в духе своих идей» (Гольдциэр, 1938: 61).

Сопылықтағы әулиелік мәселесінің Батыс және Ресей зерттеушілері еңбектерінде этнографиялық материалдарды кездестіреміз. Сондай-ақ исламдағы әулие культінің құбылысын зерттеу мақсатында С.П. Толстовтың жетекшілігімен Хорезм археологиялық-этнографиялық экспедициясы (1907–1976) атап өтуімізге болады (Гольдциер, 1912). Экспедиция Хорезм оазисінің аумағында, Сырдарияның төменгі ағысында, Қарақұм және Қызылқұм шөлдерінде жұмыс істеді. Экспедиция барысынды материалдық және рухани мәдениет тарихы, қазіргі Орталық Азия халықтарының отбасылық өмірі мәселелерін зерттеуге үлкен мүмкіндіктер ашты. Археологтар құрған тарихи қайта құру экспедиция жинаған этнографиялық материалдарды исламға дейінгі культтердің заманауи жәдігерлері арқылы қолдана отырып, ежелгі нанымдарды талдауға болатынын ашып көрсетті. Мұсылман аскетиктеріне табыну тәжірибесінің генезисі мен эволюциясын зерттеу үшін археологиялық-этнографиялық зерттеулердің объектісі біртұтас тарихи-географиялық аймақ болғандығы өте маңызды.

С.П. Толстов экспедициясы жинаған материалдар бойынша жеке мазар мысалында әулие культін этнографиялық зерттеудің нәтижесінде Ю.В. Кнорозов (1922–1999) «Мазар Шамун-Наби» (1949) зерттеуі ашылды. Автор алғашқылардың бірі болып мазарды рухани мәдениеттің ескерткіші ретінде зерттеуге кешенді пәнаралық тәсілді ұсынады. Ю. В. Кнорозов қажылардың діни іс-әрекетін сипаттайды, ғимараттардың 17 архитектуралық ерекшеліктерін зерттейді, археологиялық және этнографиялық материалдарды талдайды (Гольдциер, 1912).

Исламдағы әулие культінің құбылысын зерттеу мақсатында экспедиция жүргізген Хорезмнің байырғы тұрғындарының діни тәжірибелері мен сенімдері туралы ерекше материалдар жинаған Г.П. Снесаревтің (1910–1989) еңбегін жатқызамыз (Снесарев, 1969: 266) 1969 жылы жиналған материалды жинақтайтын «Хорезм өзбектеріндегі мұсылманға дейінгі нанымдар мен рәсімдердің белгілері» (Снесарев, 1969) монографиясы жарық көрді. «Бұл кітапта автордың көптеген жылдар бойы жинақтаған бай далалық материалына терең тарихи және салыстырмалы-этнографиялық талдау берілген. Орталық Азия этнографиясында алғаш рет дінтану тақырыптарының толық және жан-жақты кешені зерттелді: демонология және шаманизм, отбасылық-тұрмыстық салт-дәстүрлердің сиқыры, өндіріс пен тұрмыстағы құнарлылық культтері, «әулиелер» культі, сондай-ақ жерлеу рәсімдерінде ең тұрақты сақталған зороастризм белгілері».

Орталық Азия исламының қалыптасу ерекшеліктерін теориялық зерттеуге негіз болған өзбек және тәжік халқы арасында көп қырлы этнографиялық зерттеулерді О.А. Сухарева (1903–1983) өзінің бүкіл ғылыми мансабында жүргізді Оның зерттеулерінде Исламды және исламға дейінгі нанымдар мен культтерді зерттеу кірді, олардың белгілері Орталық Азиядағы әулие мазарларындағы діни тәжірибелерге енгізілген. Бірінші кезекте ол сопылық рәсімдер түрінде исламға өткен шаманизмнің ғұрыптық тәжірибелеріне далалық зерттеулер жүргізді. Ол «сопылық негізінен ислам құртуы керек, бірақ оны жоя алмайтын шамандық идеялар негізінде дамыды» деп атап өтті (Сухарева, 1975: 82). Автордың логикасына сүйене отырып, сопылық шаманизм негізінде өскені белгілі болды. Шамандық дәстүрдің кейбір рәсімдері, идеялары өздерінің діни ерекшеліктерін өзгертіп, ислам/сопылық ретінде қабылдана бастады деп айту дұрысырақ болар еді. Зерттеу қызметі барысында Сухарева өзінің тарихи маңыздылығы бойынша бірегей этнографиялық материалдардың бай қорын жинақтады. Атап айтқанда, кеңес зерттеушілері В.Н. Басилов, Т.Д. Баялиева, С.М. Демидов, Г.П. Снесарев, О.А. Сухарева, И.Г. Петрушевский сияқты белгілі ғалымдар исламдағы әулиелік культі жайлы тарихи-этнографиялық еңбектерін жариялаған болатын. Аталмыш зерттеулерде әулиелік культін, негізінен алғанда, шығыс халықтарының исламға дейінгі наным-сенімдерінің қалдығы ретінде қарастырғаны байқалды (Басилов, 1970: 92).

Орталық Азиядағы ірі шетелдік ғалымдардың бірқатар зерттеулерін жинақтаған алғашқы маңызды жинақтардың бірі-әйгілі сопылық тарихшы А.А. Хисматулиннің

редакциясымен шыққан «Орталық Азиядағы сопылық (шетелдік зерттеулер)» кітабы (Орталық Азиядағы сопылық 2001). (Хисматулин, 2001: 224.) Жинақта Швейцариядан келген Анке Фон Кюгельгеннің (Кюгельген, 1998), Орталық Азиядағы жетекші сопылық мамандардың бірі Бақтияр Бабаджановтың (Бабаджанов, 1999), неміс исламтанушысы, зерттеуші Юрген Полдың (Poul, 1998) және осы кітап еске алуға арналған Фриц Майердің (1995) еңбектері бар. Ғибадат ету тәжірибесі әулие' исламның антропологиялық көрінісінің бөлігі ретінде әйгілі батыс зерттеушілерінің, Марокко исламының мамандары Э. Геллнер мен К. Гирцтің еңбектерінде қамтылған. (Хисматулин, 2001: 224)

Мазар типологиясы мен оларды зерттеу әдістемесінің кейбір мәселелері С.Н. Абашин және О.В. Бобровников еңбектерін атап өтуімізге болады. 2003 жылы ғалымдар «Ислам Аскетиктері» атты мақалалар жинағын шығарды, онда олар Орталық Азия мен Кавказдағы әулие культі мен сопылық мәселелері бойынша басылымдар жинады. С. Н. Абашин өзінің тағы бір еңбегінде «Советский кишлак» атты монографиясындағы «исламның практикалық логикасы» эссесінде француз әлеуметтанушысы Пьер Бурдьенің идеялары мен сөздігін қолдана отырып өзбектердің діни өрісінің құрылымын көрсетеді (Абашин, 2003: 19).

Қорытынды

Сопылық реалистердің көпшілігі пайғамбарлардың әулиелерге деген жоғары беделін ашық мойындап отыр. Бұл көзқарастың жақтаушысы Суламидің пікірінше, әулиелер аяқталған жерде пайғамбарлар басталады. Яғни, ол сопылық қасиетті пайғамбардан кейін тұрады және оның жолының тақуа жақтаушысы болып табылады. Осы негізде Пайғамбардың беделі мен әулиенің беделі арасындағы айырмашылық діни ілім ретінде расталады. Атап айтқанда, Пайғамбарлардың кереметі-Мугизат, ал әулиенің кереметі-ғажайып деп түсіндіріледі. Рузбихан әулиелердің мистикалық тәжірибесіне сенбейтіндерге пайғамбарларға түскен Құдай сөзімен тығыз байланысты екенін көрсетіп: «Мұхаммедтің (с.ғ.с.) үмметтері адасып, қарсылық көрсетіп, жазаға ұшырай ма деп қорқамын. Әулиелердің қасиетіне сенбегендер, пайғамбарлар мен елшілердің қасиеттеріне де сенбейді. Өйткені әулиелік пен пайғамбарлық мұхиттары өзара бір-біріне тоғысады», – дейді (Карл Эрнст, 2002: 320).

Кейбір әулиелер туралы агиографиялық жазбалардан, яғни әулиелердің өмірбаянынан (мақамат) және әулиелердің басына қажылық тарихынан білуге болады. Әулиелердің өмір тарихы мұсылман қауымы арасында әулиелік идеясын насихаттау, тарату формасы ретінде қалыптасады. X ғасырда әулиелердің өмірбаяндарының алғашқы жинағы пайда болды. Мұндай өмірбаяндарды жазуда екі негізгі тенденция болған. Бірінші тенденция еңбектердегі әулиелердің сөздеріне назар аударады, оларды әулиелерді сенім мен рухани тәрбиенің қайнар көзі ретінде қабылдауға бейімдейді. Мұны ең алғашқы Суламидің «сопылардың ұрпақтары» – атты агиографиялық еңбектен көруге болады. Сулами екі ғасырдағы сопылардың бес ұрпағының өмірін егжей-тегжейлі баяндайды және әр ұрпақтың ең танымал жиырма сопысының өмірін баяндайды.

Тарихи-әлеуметтік нақтылы себептерге байланысты қазақ халқының арасында да әулие туралы түсінік ислам дінімен жапсарлас жайылып, киелі сипатқа ие болып, әулиелік туралы аңыз-әпсаналар молынан таралып, бір сөзбен айтқанда, әулие культі ел санасында берік орныққан деуге болады. Ғылымда анықталғандай, әулие культі, әсіресе ресми діннің орталығынан шеткерілеу аймақтарда тұрғылықты халықтың байырғы наным-сенімдерімен, салт-дәстүрімен, ырым-жораларымен тығыз сабақтастықта қалыптасатыны – анық та қанық жайт.

Осылайша, исламдағы әулиеге табыну мұсылман халықтарының өмірінде ең көрнекті көріністердің бірі ретінде маңызды орын алады. Әулиелік қасиеттерді пір тұтқан адам мен Құдай арасындағы аралық күш болып саналады. Құдайдан айырмашылығы, ол өте күшті және ауыр күш бола отырып, әулиемен жеке байланыс орната алады және ол адамдардың жеке өмірінде қорғаушы, кеңесші бола алады деп санайды. Қорыта айтқанда, сопылықтағы әулилелік культі күнделікті деңгейде ислам дінінің тұрмыстық деңгейде ұстанудың өзіндік бір бір түрі ретінде анықтауға болады, сондықтан бұл құбылыс қарапайым халықтың өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады.

References

Abashin, 2003 — *Abashin S.N.* Sem' svyatykh brat'yev [Seven Holy Brothers]. Podvizhniki islama: kul't svyatykh i sufizm v Sredney Azii i na Kavkaze [Ascetics of Islam: the cult of saints and Sufism in Central Asia and the Caucasus]. Moscow: Vostochnaya literatura, 2003. 19 p. (In Russ.).

Basilov, 1970 — *Basilov V.N.* Kul't svyatykh v islame [The Cult of Saints in Islam]. Moscow: Mysl', 1970. 92 p. (In Russ.).

Bayaliyeva, 1972 — *Bayaliyeva T.D.* Doislamskiye verovaniya i ikh perezhitki u kirgizov [Pre-Islamic beliefs and their remnants among the Kyrgyz]. Frunze, 1972. 171 p. (In Russ.).

Bobrovnikov, 2002 — *Bobrovnikov V.O.* Musulmane Severnogo Kavkaza: obyichay, pravo, nasilie (Ocherki po istorii i etnografii prava Nagornogo Dagestana) [Muslims of the North Caucasus: custom, law, violence (essays on the history and ethnography of the law of Nagorno-Dagestan)]. Moscow: Vostochnaya literatura, 2002, 368 p. (In Russ.).

Demidov, 1976 — *Demidov S.M.* Turkmenskiye ovlyady. Ashkhabad: Ilim, 1976. 196 p.

Gol'dtsiyer, 1912 — *Gol'dtsiyer I.* Lektsii ob islame [Lectures on Islam]. Saint-Petersburg: Brokgauz-Yefron, 1912. 302 p. (In Russ.).

Gol'dtsiyer, 1938 — *Gol'dtsiyer I.* Kul't svyatykh v islame (Mukhammedanskiye eskizy) [The Cult of Saints in Islam (Muhammadan sketches)]. Moscow: Gosudarstvennoye antireligioznoye, 1938. 178 p. (In Russ.).

Gorshunova, 1992 — *Gorshunova O.V.* Variant «svyashchennoy zemli» (na primere pos. Shakhimardan Ferganskoy oblasti Uzbekistana) // Kratskoye soderzhaniye Lavrovskikh (sredneaziatsko-kavkazskikh) chteniy. 1990-1991 gg. [A variant of the "sacred land" (on the example of the village Shakhimardan of the Ferghana region of Uzbekistan). Brief contents of the Lavrovsky (Central Asian-Caucasian) readings. 1990-1991]. Saint-Petersburg, 1992. 130 p. (In Russ.).

Islam, 1991 — *Islam:* istoriograficheskiye ocherki [Islam: historiographical essays]. Moscow: Nauka, 1991. 228 p. (In Russ.).

Karl Ernst, 2002 — *Karl Ernst V.* Sufizm [Sufism]. Moscow: FAIR-PRESS, 2002. 320 p. (In Russ.).

Khismatulin, 2001 — *Khismatulin A.A.* Sufizm v Tsentral'noy Azii (zarubezhnyye issledovaniya) [Sufism in Central Asia (foreign studies)]. Saint-Petersburg: Filologicheskiy fakul'tet SPbGU, 2001. 224 p. (In Russ.).

Krymskiy, 1895 — *Krymskiy A.* Ocherk razvitiya sufizma do kontsa ÍÍÍ v.kh. hidzhry [An essay on the development of Sufism until the end of the III century.]. Moscow: tipografiya i slovolitnya O.O. Gerbek, 1895. 45 p. (In Russ.).

Mets, 1966 — *Mets A.* Musul'manskiy Renessans. [Muslim Renaissance (Translated from German)]. Moscow: Nauka, 1966. 458 p. (In Ger.).

Muminov, 1996 — *Muminov A.* Svyatyye mesta v Tsentral'noy Azii (Vzaimodeystviye obshcheislamskikh i mestnykh elementov) [Holy places in Central Asia (Interaction of general Islamic and local elements)]. Mayak Vostoka [Lighthouse of the East]. Tashkent, 1996. No. 1–2. 15 p. (In Russ.).

Mustafina, 1992 — *Mustafina R.M.* Predstazleniya, kul'ty, obryady u kazakhov (v kontekste bytovogo islama v Yuzhnom Kazakhstane v kontse XIX – XX v.) [Representations, cults, rituals among the Kazakhs (in the context of everyday Islam in Southern Kazakhstan at the end of the XIX – XX centuries)]. Almaty: Kazakh universitety, 1992. 176 p. (In Russ.).

Petrushevskiy, 1966 — *Petrushevskiy I.P.* Islam v Irane [Islam in Iran]. Leningrad: Leningradskiy universitet, 1966. 187 p. (In Russ.).

Saksanov 1991 — *Saksanov T.S.* Polomnichestvo k svyatym mestam: traditsiya i sovremennost' [Pilgrimage to holy places: tradition and modernity]. Moscow, 1991. 133 p. (In Russ.).

Snesarev, 1969 — *Snesarev G.P.* Relikty domusul'manskikh verovaniy i obryadov u uzbekov Khorezma [Relics of pre–Muslim beliefs and rituals among the Uzbeks of Khorezm]. Moscow: Nauka, 1969. Pp. 266, 331. (In Russ.).

Sukhareva 1950 — *Sukhareva O.A.* K voprosu o kul'te musul'manskikh svyatykh v Sredny Azii. Materialy po arkheologii i etnografii Uzbekistana [On the question of the cult of Muslim saints in Central Asia. Materials on archeology and ethnography of Uzbekistan]. Tashkent: AN UzSSR, 1950. Pp. 159, 178. (In Russ.).

Trimingem, 1989 — *Trimingem J.S.* Sufiyskiye ordeny v islame. Per. s angl. [Sufi Orders in Islam. Translated from English]. Moscow: Nauka, 1989. 328 p.

Yakovlev, 2003 — *Yakovlev L.* Sufii: Voshozhdenie k istine: Sobranie pritch i aforizmo. Moscow: EKSMO, 2003. 640 p.

Әдебиеттер

Абашин, 2003 — *Абашин С.Н.* «Семь святых братьев» // Подвижники ислама: культ святых и суфизм в Средней Азии и на Кавказе. Москва: Восточная литература, 2003. 19 с.

Басилов, 1970 — *Басилов В.Н.* Культ святых в исламе. Москва: Мысль, 1970. 92 с.

Баялиева, 1972 — *Баялиева Т.Д.* Доисламские верования и их пережитки у киргизов. Фрунзе: Илим, 1972. 171 с.

Бобровников, 2002 — *Бобровников В.О.* Мусульмане Северного Кавказа: обычай, право, насилие (очерки по истории и этнографии права Нагорного Дагестана). Москва: Восточная литература, 2002, 368 с.

Гольдциер, 1912 — *Гольдциер И.* Лекции об исламе. Санкт-Петербург: Брокгауз-Ефрон, 1912. 302 с.

Гольдциер, 1938 — *Гольдциер И.* Культ святых в исламе (Мухаммеданские эскизы). Москва:

Государственное антирелигиозное, 1938. 178 с.

Горшунова, 1992 — *Горшунова О.В.* Вариант «священной земли» (на примере пос. Шахимардан Ферганской области Узбекистана) // Краткое содержание Лавровских (среднеазиатско-кавказских) чтений. 1990–1991 гг. Санкт-Петербург: МАЭ, 1992. 130 с.

Демидов, 1976 — *Демидов С.М.* Туркменские овляды. Ашхабад: Илим, 1976. 196 с.

Ислам, 1991 — *Ислам:* историографические очерки. Москва: Наука, 1991. 228 с.

Карл Эрнст, 2002 — *Карл Эрнст В.* Суфизм. Москва: Фаир-пресс, 2002. 320 с.

Крымский, 1895 — *Крымский А.* Очерк развития суфизма до конца III в. хиджры. Москва: типография и словолитня О.О. Гербек, 1895. 45 с.

Мец, 1966 — *Мец А.* Мусульманский Ренессанс. (пер. с нем.). Москва: Наука, 1966. 458 с.

Муминов, 1996 — *Муминов А.* Святые места в Центральной Азии (Взаимодействие общеисламских и местных элементов) // Маяк Востока. Ташкент, 1996. № 1–2. 15 с.

Мустафина, 1992 — *Мустафина Р.М.* Представления, культы, обряды у казахов (в контексте бытового ислама в Южном Казахстане в конце XIX–XX в.). Алматы: Қазақ университеті, 1992. 176 с.

Петрушевский, 1966 — Петрушевский И.П. Ислам в Иране. Ленинград: Ленинградского университета, 1966. 187 с.

Саксанов, 1991 — *Саксанов Т.С.* Поломничество к святым местам: традиция и современность. Москва: Луч, 1991. 133 с.

Снесарев, 1969 — *Снесарев Г.П.* Реликты домусульманских верований и обрядов у узбеков Хорезма. Москва: Наука, 1969. С. 266, 331.

Сухарева, 1950 — *Сухарева О.А.* К вопросу о культе мусульманских святых в Средней Азии // Материалы по археологии и этнографии Узбекистана. Ташкент: АН УзССР, 1950. С. 159, 178.

Тримингэм, 1989 — *Тримингэм Дж.С.* Суфийские ордены в исламе. Москва: Наука, 1989. 328 с.

Хисматулин, 2001 — *Хисматулин А.А.* Суфизм в Центральной Азии (зарубежные исследования). Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2001. 224 с.

Яковлев, 2003 — *Яковлев Л.* Суфии: Восхождение к истине: Собрание притч и афоризмов. Москва: ЭКСМО, 2003. 640 с.

МАЗМҰНЫ

ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ӘДІСНАМА

Деннингхаус В., Джиеналиев Е.К., Раздыков С.З.
XIX ҒАСЫРДЫҢ 2 ЖАРТЫСЫ МЕН XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ НЕМІСТЕРДІҢ ҚАЗАҚСТАНДА ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ МӘДЕНИ БЕЙІМДІЛУІНІҢ ТАРИХИ АСПЕКТІЛЕРІ……..…289
Серғалиев М.Х.
ТАРИХИ ЖАДЫ: ӘСКЕРИ КОЛЛАБОРАЦИОНИЗМНІҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН ШАРТТАРЫ («ТҮРКІСТАН ЛЕГИОНЫ» МЫСАЛЫНДА)……..…303

ТАРИХ

Асылбекова Ж. М-А., Апендиев Т.Ә., Омарова Г.А.
1991–2009 ЖЖ. ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНЫҢ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТЫЛУ МӘСЕЛЕСІ ЖӨНІНДЕ……..…318
Жиренов А.А., Ошан Ж.
«МУ‘ИЗ АЛ-АНСАБ» ЕҢБЕГІНДЕГІ ШАҒАТАЙ ХАН УӘЗІРЛЕРІ……..…333
Ибраева А.Ғ., Мәлікова С.З., Темірханова Ә.С.
АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫ КЕЗЕҢІНДЕГІ АЙДАРХАН ТҰРЛЫБАЕВ ПЕН ЕРЕЖЕП ИТБАЕВТЫҢ ҚЫЗМЕТІ…347
Қабыл А.Ә., Тұрсұн Х.М., Әбікей А.М.
АУАКӨШУШІЛЕР – САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІН ҚҰРБАНДАРЫ……361
Капбарова Г.Ш., Шашаев Ә.К., Карибаев С.У.
ТӘУЕЛСІЗДІКТІҢ АЛҒАШҚЫ ЖИЫРМА ЖЫЛДЫҒЫНДАҒЫ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТАРИХИ-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ (1991–2011 ЖЖ.)……373
Қасымбекова М.Ә.
БАТЫС ЖӘНЕ РЕСЕЙ ЗЕРТТЕУШІЛЕРІ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ СОПЫЛЫҚТАҒЫ ӘУЛИЕЛІК МӘСЕЛЕСІ….387
Қуанбай О.Б.
АБЫЛАЙ СҰЛТАННЫҢ БАШҚҰРТ КӨТЕРІЛІСІ САЛДАРЫНА ЫҚПАЛЫ (1735–1740 жж.)……..……398
Қозыбаева М.М., Қаипбаева А.Т.
ҚУҒЫН-СҮРГІН ЖӘНЕ МАРГИНАЛДАР: САЙЛАУ ҚҰҚЫҒЫНАН АЙЫРЫЛҒАНДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ МЕН БЕЙІМДЕЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ……411
Нурпеисова Э.Т., Әбіл Е.А., Буканова Р.Г.
ЕЛДЕС ОМАРОВТЫҢ ӨМІРІ МЕН АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ……..…424
Оралова А.А.
ҚОЖАБЕРГЕН САРДАРДЫҢ ШЫҒУ ТЕГІ МЕН КҮРЕСКЕРЛІК КЕЛБЕТІ ТУРАЛЫ КЕЙБІР ДЕРЕКТЕР…435
Стамшалов Е.И.
XX ҒАСЫРДЫҢ 20-ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚЫТАЙ МЕН КЕҢЕСТІК РЕСЕЙ ШЕКАРА ҚЫЗМЕТТЕРІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ БОСҚЫНДАРЫ……447
Төлебаев Т.А., Құрманалина Н.Н., Илгидаева С.М.
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АРХИВ ІСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ……462
Уалтаева А.С., Марғұлан А.С., Омарова Г.А.
XX ҒАСЫРДЫҢ 20–30 ЖЖ. ҚАЗАҚСТАН ДАМУЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ФЕНОМЕНІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ……478
Ужкенов Е.М., Смағұлов Б.К.
«ҚАЗАҚ ОРДАСЫНАН» «ҚЫРҒЫЗ ДАЛАСЫНА» ДЕЙІН: ОРЫС ТАРИХНАМАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ТЕРРИТОРИЯСЫН ҚАБЫЛДАУДЫҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ (XVI – XX Ғ. БАСЫ)……...492

АНТРОПОЛОГИЯ

Сакенов С.
ТАРИХИ КЕЗЕҢДЕГІ ҚОСЫМША ЖЕРЛЕУ ҚҰРЫЛЫСТАРЫН ЖӘНЕ ҚАБІРЛЕРДІ ЕКІНШІ РЕТ ПАЙДАЛАНУЫ (СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ НЕГІЗІНДЕ)……..507

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИИ

Деннингхаус В., Джиеналиев Е.К., Раздыков С.З.
ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И КУЛЬТУРНОЙ АДАПТАЦИИ НЕМЦЕВ В КАЗАХСТАНЕ ВО 2 ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.……289
Сергалиев М.Х.
ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ: ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ ВОЕННОГО КОЛЛАБОРАЦИОНИЗМА НА ПРИМЕРЕ «ТУРКЕСТАНСКОГО ЛЕГИОНА»……303

ИСТОРИЯ

Асылбекова Ж. М-А., Апендиев Т.А., Омарова Г.А
К ВОПРОСУ О ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН В 1991–2009 ГГ.……318
Жиренов А.А., Ошан Ж.
ВИЗИРИ ЧАГАТАЙ ХАНА В ТРУДЕ «МУ‘ИЗЗ АЛ-АНСАБ»……333
Ибраева А.Г., Маликова С.З., Темирханова А.С.
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АЙДАРХАН ТУРЛЫБАЕВА И ЕРЕЖЕП ИТБАЕВА В ПЕРИОД ДВИЖЕНИЯ АЛАШ……347
Кабыл А.А., Турсун Х.М., Абикей А.М.
ОТКОЧЕВНИКИ – ЖЕРТВЫ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИИ……361
Капбарова Г.Ш., Шашаев А.К., Карибаев С.У.
ИСТОРИКО-ДЕМОГРАФИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА В ПЕРВОМ ДВАДЦАТИ ЛЕТИ НЕЗАВИСИМОСТИ (1991–2011 ГГ.)……373
Касимбекова М.А.
ПРОБЛЕМА СВЯТОСТИ В СУФИЗМЕ В ТРУДАХ ЗАПАДНЫХ И РОССИЙСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ….387
Куанбай О.Б.
ВЛИЯНИЕ АБЫЛАЙ-СУЛТАНА НА ПОСЛЕДСТВИЯ БАШКИРСКОГО ВОССТАНИЯ (1735–1740 гг.)……398
Козыбаева М.М., Каипбаева А.Т.
ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕПРЕССИИ И МАРГИНАЛЫ В ГОРОДАХ КАЗАХСТАНА В 1920–1930-Х ГГ.: ПРАВОВОЙ СТАТУС И ПРОБЛЕМЫ АДАПТАЦИИ ЛИШЕНЦЕВ……411
Нурпеисова Э.Т., Абиль Е.А., Буканова Р.Г.
ЖИЗНЬ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЕЛДЕСА ОМАРОВА……424
Оралова А.А.
НЕКОТОРЫЕ ИСТОЧНИКИ О ПРОИСХОЖДЕНИИ И БОЕВОМ ОБЛИКЕ САРДАРА КОЖАБЕРГЕНА……435
Стамшалов Е.И.
ПОГРАНИЧНЫЕ СЛУЖБЫ КИТАЯ И СОВЕТСКОЙ РОССИИ И КАЗАХСКИЕ БЕЖЕНЦЫ В 20-Е ГОДЫ XX ВЕКА……447
Тулебаев Т.А., Курманалина Н.Н., Илгидаева С.М.
ИССЛЕДОВАНИЕ АРХИВНОГО ДЕЛА В РЕСУПУБЛИКЕ КАЗАХСТАНА……462
Уалтаева А.С., Маргулан А.С., Омарова Г.А.
ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНА РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА В 20–30-Х ГГ. XX ВЕКА……478
Ужкенов Е.М., Смагулов Б.К.
ОТ «КАЗАЧЬЕЙ ОРДЫ» ДО «КИРГИЗСКОЙ СТЕПИ»: ЭВОЛЮЦИЯ ВОСПРИЯТИЯ ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА В РУССКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ (XVI – НАЧАЛЕ XX ВВ.)……492

АНТРОПОЛОГИЯ

Сакенов С.
ПРИСТРОЙКИ И ВТОРИЧНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОГРЕБАЛЬНЫХ СООРУЖЕНИЙ В РАЗНЫЕ ИСТОРИЧЕСКИЕ ПЕРИОДЫ (ПО МАТЕРИАЛАМ СЕВЕРНОГО КАЗАХСТАНА)……507

CONTENTS

THEORY OF METHODOLOGY

Denninghaus V., Jiyenaliyev Ye.K., Razdykov S.Z.
HISTORICAL ASPECTS OF ECONOMIC AND CULTURAL ADAPTATION OF GERMANS IN KAZAKHSTAN IN THE 2ND HALF OF THE XIX – EARLY XX CENTURIES……..…289
Sergaliev M.Kh.
HISTORICAL MEMORY: REASONS AND CONDITIONS OF MILITARY COLLABORATION BY THE EXAMPLE OF THE «TURKESTAN LEGION»……303

HISTORY

Assylbekova Zh.M.-A., Apendiyev T.A., Omarova G.A.
ON THE ISSUE OF EMPLOYMENT OF THE POPULATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN 1991–2009……..…318
Zhirenov A.A., Oshan Zh.
THE VIZIERS OF CHAGATAI KHAN IN THE WORK "MU'IZZ UL-ANSAB"……..…333
Ibrayeva A.G., Malikova S.Z., Temirkhanova A.S.
ACTIVITIES OF AIDARKHAN TURLYBAYEV AND EREZHEP ITBAEV DURING THE ALASH MOVEMENT…….....347
Kabyl A., Tursun Kh., Abikey A.
NOMAD MIGRANTSAS VICTIMS OF POLITICAL REPRESSIONS……361
Kapbarova G., Shashaev A. Karibaev S.
HISTORY-DEMOGRAPHIC SITUATION OF SOUTHERN KAZAKHSTAN DURING THE FIRST TWENTY YEARS OF INDEPENDENCE (1991–2011)……...…….373
Kasimbekova M.A.
THE PROBLEM OF HOLINESS IN SUFISM IN THE WORKS OF WESTERN AND RUSSIAN RESEARCHERS……..…387
Kuanbay O.B.
ABLAI SULTAN'S INFLUENCE ON THE CONSEQUENCES OF THE BASHKIRS REBELLION (1735–1740)……..……..……398
Kozybayeva M.M., Kaipbayeva A.T.
POLITICAL REPRESSIONS AND MARGINALIZED PEOPLE IN THE CITIES OF KAZAKHSTAN IN THE 1920–1930S: LEGAL STATUS AND PROBLEMS OF ADAPTATION OF DISENFRANCHISED PEOPLE……..…411
Nurpeissova E.T., Abil Ye., Bukanova R.
THE LIFE AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF ELDES OMAROV……..……424
Oralova A.A.
SOME SOURCES ABOUT THE ORIGIN AND BATTLE APPEARANCE OF SARDAR KOZHABERGEN……435
Stamshalov Ye.I.
BORDER SERVICES OF CHINA AND SOVIET RUSSIA AND KAZAKH REFUGEES IN THE 20S OF THE XX CENTURY……..…447
Tulebaev T.A., Kurmanalina N.N., Ilgidaeva S.M.
RESEARCH OF ARCHIVAL BUSINESS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN……...……462
Ualtayeva A.S., Margulan A.S., Omarova G.A.
FORMATION OF THE SOCIO-CULTURAL PHENOMENON OF KAZAKHSTAN DEVELOPMENT IN THE 20–30S OF THE 20TH CENTURY……478
Ujkenov E.M., Smağūlov B.Q.
FROM THE “KAZAK HORDE” TO THE “KIRGIZ STEPPE”: THE EVOLUTION OF UNDERSTANDING THE TERRITORY OF THE KAZAK KHANATE IN RUSSIAN HISTORIOGRAPHY (XVI – EARLY XX CENTURIES)…….....492

ANTHROPOLOGY

Sakenov S.
EXTENSIONS AND SECONDARY USE OF FUNERAL STRUCTURES IN DIFFERENT HISTORICAL PERIODS (BASED ON MATERIALS OF NORTHERN KAZAKHSTAN)……507

EDU.E-HISTORY.KZ
электрондық ғылыми журналы 2024. 11 (2)
Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Копеева С.Ж.

Жарияланған күні: 25.06.2024.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 21,125.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетіШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru
Журнал сайты: https://edu.e-history.kz

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй